

Vývoj a proměny mandejské komunity

Jiří Gebelt*

*Zanikne opravdu lid pravé zbožnosti
a nebude již ve světě zvěstován hlas Života?*
(Kniha Janova, *Draša d-iahia*, 84,9-10/87,21-23)

Úvod

V zemích Předního východu jsou známi jako Sabejci (*Šubba*), tj. „baptisté“ či „křtitelé“. Odhady jejich počtu se pohybují mezi patnácti a sto padesáti tisíci, sekundární literatura uvádí zpravidla dvacet až pětadvacet tisíc. Ještě počátkem 70. let žila naprostá většina Mandejců v Iráku, malá skupina (kolem dvou až pěti tisíců) v Íránu. Sebeoznačení „Mandejci“ je tradičně odvozováno od aramejského „manda“ (poznání, znalost) a jeho nositelé jsou považováni za jediné soudobé pokračovatele pozdněantické gnóze.¹ Určení počátků mandejství je dodnes sporným bodem bádání. Jednalo se asi původně o náboženskou komunitu, jejíž počátky klademe do prostředí heretických židokřesťanských sekt doby vzniku křesťanství. Názor, že původním domovem Mandejců byla oblast Palestiny, se opírá o argumenty lingvistické (stylistické paralely s literaturou této doby a prostoru; některé důležité mandejské pojmy jsou řazeny k západoaramejskému dialektu) a o obsahovou analýzu textů (gnostické myšlenky, křtitelské obřady).² Mandejci považují za svého (posledního) proroka Jana Křtitele, jedna z nejdůležitějších mandejských knih nese jeho jméno (Kniha Janova, *Draša d-iahia*).³ Mandejské texty dochovaly tradici, podle níž Man-

* Studie je dílčím výstupem projektu podpořeného Grantovou agenturou ČR, projekt č. 401/05/098. V prepisech mandejských jmen, pojmů a citátů textů se důsledně držím transliterace zavedené Macúchem a Drowerovou (Ethel Stefana Drower – Rudolf Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford: Clarendon Press 1963, xii). Za laskavé pročetí textu děkuji panu profesoru Luboši Kropáčkovi.

- 1 Proti odvození jména komunity od mandejského/aramejského výrazu pro „poznání“ (*manda*) argumentuje Lupieri (Edmundo Lupieri, *The Mandaean: The Last Gnostics*, Michigan: Wm. B. Eerdmans Pub. 2002, 8-10.). Srov. heslo „mandaia“ in: E. S. Drower – R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*..., 247.
- 2 Především na základě analýzy „magických“ mandejských textů na kovových plátcích/sveticích a hliněných miskách se dnes opět někteří badatelé kloní k hypotéze „východního“ původu Mandejců. Řadu studií na toto téma publikovala především Christa Müller-Kesslerová. Viz např. Christa Müller-Kessler, „The Mandaean and the Question of Their Origin“, *ARAM Periodical*, 16, 2004, 47-60.
- 3 Mark Lidzbarski, *Das Johannesbuch der Mandäer: Text und Übersetzung*, 2 sv., Gießen: Töpelmann 1905-1915

dejci či skupina protomandejců, přesněji řečeno našorejců, jak sami sebe v nejstarších vrstvách literatury označují, odešla z oblasti Palestiny, aby se vyhnula perzekuci ze strany Židů, a putovala do „médského pohoří“ východně od Harránu, odtud pak do jižní Babylonie, do oblastí, které Mandejci obývali ještě počátkem 20. století.⁴ Sebepochopení dnešních Mandejců kolísá mezi důrazem na náboženskou a/nebo etnickou či kulturní identitu;⁵ často se dnes považují za prastaré či dokonce původní obyvatele Babylonie a jsou hrdí na vlastní „mandejské“ dědictví. Mandejská komunita se však již desítky let potýká s vážnými problémy, jejichž příčiny je třeba hledat přinejmenším ve 30. letech 19. století. Tehdy obec zasáhla epidemie moru (*mutana*), jejímž následkem vyhnula mandejská elitní vrstva – kněží, vlastní nositelé mandejské gnóze (*naširuta*). Obec přežila jen díky nasazení několika vzdělaných Mandejců a jen velice pozvolna se z této rány zotavovala.⁶ Mandejská sebereflexe nahlíží ještě poslední třetinu 20. století jako období narůstajícího zájmu (vzdělaných) laiků o vlastní tradice, u většiny mandejské populace však spojeného pouze s povrchními znalostmi.⁷ Za režimu Saddáma Husajna byli sice Mandejci tolerovanou menšinou, ale revitalizační snahy měly totalitním režimem pevně stanovené mantinely, jejichž překročení by komunitu snadno mohlo přivést mezi nežádoucí skupiny obyvatel. Navzdory tomu vznikla v poslední třetině 20. století řada projektů, jejichž cílem bylo vzdělávat Mandejce v otázkách náboženství, a velké úsilí bylo věnováno znovuoživení mandejštiny. Současná válka v Iráku, jež uvolnila stavidla nesnášenlivosti a extremismu, však přivedla mandejskou komunitu na práh samotné existence.

4 Ethel Stefana Drower, *The Haran Gawaita and the Baptism of Hibil-Ziwa*, (Studie Tes-ti 176), Citta del Vaticano: Bibliotheca Apostolica Vaticana 1953.

5 Evropská diaspora sestává téměř výlučně z Mandejců, kteří sem přišli z Iráku. Při vý-zkumech, které jsem zde prováděl, odpovídala většina dotázaných, že se považuje za Iráčany mandejského náboženství. Rada Mandejců, s nimiž jsem se setkal v australské diaspoře, zase naopak zdůrazňovala kulturní a etnický aspekt mandejství. Totéž referuje Jorunn Jacobsen Buckley (*The Mandaean: Ancient Texts and Modern People*, New York: Oxford University Press 2002, 6).

6 Zdá se, že celá obec přežila jen zásluhou dvou šgandů (pomocníků kněze) Jahji Bihrama a Rama Zihruna. Oba dva byli syny ganzibrů, ale v době vypuknutí epidemie ne-byli ještě iniciováni do kněžského stavu. Svědectví o tom podávají kolofony mandej-ských textů, především *Diuan mašbuta d-hibil ziua* (in: E. S. Drower, *The Haran Gawaita...*, text kolofonu na s. 87) a *Šarh d-paruanaiia* (Bogdan Burtua, *Das mandäis-che Fest der Schaltage: Edition, Übersetzung und Kommentierung der Handschrift DC 24 Šarh d-paruanaiia*, [Mandäistische Forschungen 2], Wiesbaden: Harrassowitz 2005, text kolofonu na s. 150-151). K postavě Jahji Bihrama viz Jorunn Jacobsen Buckley, *The Great Stem of Souls: Reconstructing Mandaean History*, Piscataway: Gorgias Press 2005, 129-159.

7 Např. Sabih Alsohairy, *Heutige Lage der Mandäer*, nepublikované poznámky k situa-ci v Iráku na konci 90. let 20. století.

Odchod do měst a následné změny

Až na několik krátkých období byli Mandejci během svých dlouhých dějin vždy utlačovanou, často přímo pronásledovanou menšinou. Jejich postavení se zlepšilo až během britské mandátní správy (1920-1932) a především pak se založením Irácké republiky (1958). Změny, jimiž moderní Irák ve druhé polovině 20. století prošel, se nevyhnuly ani mandejské komunitě, ještě v 30. letech nahlížené pod diagnózou „a case of arrested development“.⁸ Během několika migračních vln se proměnila tradiční geografická lokalita a s ní zásadním způsobem i život Mandejců.

První vlna odchodu do měst nastala po první světové válce a byla motivována především ekonomicky. Kupní síla anglických vojáků v době britské správy a obliba Mandejci zhotovovaných stříbrných šperků přivedla mandejské řemeslníky do měst. Především do Bagdádu a Basry tehdy odešlo velké množství Mandejců, někdy i celé rodiny. Celkově se však odchod do měst týkal procentuálně pouze malé části mandejské populace.⁹

Masivní migrace nastala po druhé světové válce. Motivována bylo rovněž ekonomicky, vidinou lepšího výdělku, lepším bydlením a možnostmi vzdělání. Tato vlna trvala přibližně do počátku 60. let a pro mandejské komunity znamenala zásadní změnu, neboť těžiště mandejské obce se během ní postupně přesunulo z původních, pro Mandejce charakteristických, venkovských oblastí do velkých měst. Urbanizace byla v 60. letech klíčovým faktorem vývoje Iráku a mezi roky 1953 a 1957 odcházelo ročně do měst téměř dvacet tisíc Iráčanů. Zatímco ještě v roce 1957 činila vesnická populace 63 % obyvatelstva Iráku, roku 1981 již žilo více než 72 % irácké populace ve městech.¹⁰ Mandejskými centry se v této době postupně stala irácká města Bagdád, Basra, Āmara, Násiríja a Súq al-Šujúh.¹¹

8 Ethel Stefana Drower, *The Mandaeans of Iraq and Iran: Their Cults, Customs, Magic Legends, And Folklore*, Oxford: Clarendon Press 1937, xv.

9 Sabih Alsohairy, *Die irakischen Mandäer in der Gegenwart* (Phil. Diss. Hamburg), Hamburg 1975, 70.

10 Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Boulder: Westview Press 1985, 270, 142. Roku 1982 měl Bagdád téměř čtyři miliony obyvatel (55 % městské populace a 27 % celkové populace).

11 Hanna Batatu uvádí počty obyvatel Iráku dle sčítání lidu z r. 1947. Tehdy mělo žít pět tisíc Mandejců ve městech (0,3 % městské populace) a dva tisíce Mandejců na vesnici (0,1 % vesnické populace). Celkový počet Mandejců uvádí Batatu jako pouhých sedm tisíc, což jsou 0,2 % veškerého obyvatelstva. Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'ithists, and Free Officers*, Princeton: Princeton University Press 1978, tabulka s. 40. Alsohairy uvádí jako příklad Qai'at Salih, kde měli ve 40. letech žít tisíce Mandejců (měli v tomto malém městě tvořit náboženskou většinu!), v 70. letech tam žilo pouze sedm mandejských rodin (S. Alsohairy, *Die irakis-*

Třetí vlna migrace, jejíž důsledky lze dnes jen stěží určit, začala v období irácko-iránské války, pokračovala v 90. letech a s novou intenzitou probíhá v současnosti. Motivováni vidinou lepší kvality bydlení a možnostmi pracovních příležitostí stěhují se další Mandejci do velkých iráckých měst.¹² Především však tisíce Mandejců odcházejí z důvodů ekonomických a hlavně z důvodů narůstající perzekuce do zahraničí. Jejich cílem jsou především Severní Amerika a Austrálie, také v západní Evropě vzniká a rozvíjí se relativně početná mandejská diaspora. V reakci na sílící extremismus žije dnes pravděpodobně více Mandejců v diaspoře než v Iráku a Íránu.¹³

Nejdůležitějším následkem dynamické urbanizace Iráku byl rozklad homogenity tradičních komunit. Uvolnila se tradiční společenství a města rozvinula nové loajality založené na majetku, povolání a příslušnosti k nově se etablovujícím společenským třídám.¹⁴ Paralelně s tím, jak se Mandejci, tolerovaní sekulárními iráckými režimy, začleňovali do irácké společnosti, byli vystaveni a často podléhali arabskému vlivu a zároveň sekularizaci, opouštěli staré tradice a z větší části ztráceli svou původní společnou identitu. Podstatnou roli přitom sehrálo vzdělání. Vzdělání prodělalo v Iráku mezi roky 1958-1983 „virtuální explozi“, a to na všech stupních školství. Např. na vysokých školách stoupl počet zapsaných studentů ze 6 000 na 122 700.¹⁵ Po převratu roku 1958 byly navíc zrušeny přísné normy pro procentuální přístup menšin k vysokoškolskému vzdělání a všechny irácké školy byly nyní Mandejcům zcela přístupné, mužům i ženám.¹⁶

Možnost vzdělání vázaná na pobyt ve městech měla za následek proměnu způsobů obživy. K typickým povoláním Mandejců, jimiž bylo kovářství, stříbrotepectví, zlatnictví a stavba člunů,¹⁷ přistoupilo již po válce povolání učitele. Učitelské povolání na základním stupni školství nevyža-

chen Mandäer..., 2.). Odhady počtu Mandejců se pohybují do 90. let 20. stol. v rozmezí 0,1 až 0,3 % obyvatel Iráku. Žádné pozdější „oficiální“ statistiky z doby Saddámovy režimu, jež by uváděly počty Mandejců před rozsáhlou emigrací, mi nejsou známy. U všech údajů počtu Mandejců je třeba zohlednit skutečnost, že ne vždy se Mandejci oficiálně k mandejství hlásili, resp. hlásí, takže skutečné počty mohou být vyšší než oficiální statistiky. Údaje, které uvádějí Mandejci samotní, je třeba brát s rezervou z důvodů přesně opačných, jimi uváděné počty jsou často nereálné.

12 Za Bagdád, Basru, Amaru a Násiríju se v této době počtem mandejských obyvatel řadila Kirkúk, Ramádí, Ba'qúba, Kút (S. Alshairy, *Heutige Lage der Mandäer...*, 2).

13 Celkově opustilo po roce 2003 Irák 1,8 mil. Iráčanů (James A. Baker III. – Lee H. Hamilton, *The Iraq Study Group Report: The Way Forward – A New Approach*, New York: Vintage Books 2006, 4.)

14 P. Marr, *The Modern History of Iraq...*, 143.

15 *Ibid.*, 261, tabulka na s. 262.

16 J. J. Buckley, *The Mandaeans...*, 27.

dovalo vysokoškolské vzdělání a vedle vstupu do armády, jež se ovšem neslučuje s mandejským náboženstvím, nabízelo v poválečném Iráku dobrou možnost výdělků a vzestupu pro ty, kteří nevladnili pozemky. V 70. letech se Mandejci postupně stále více prosazovali v řadě dalších intelektuálních povolání především technického nebo přírodovědeckého zaměření, rovněž jako lékaři, vyhledávané bylo i zaměstnání ve státních službách. Tyto proměny se však až na výjimky týkaly jen městského obyvatelstva, přičemž nejvyhraněnější protiklad vůči venkovu, kde byla ještě v 70. letech zastoupena výhradně rukodělná povolání, představoval Bagdád. Akademici, resp. studující, zde v této době měli tvořit téměř 50 % mandejského obyvatelstva,¹⁸ někteří z nich dosáhli dokonce vysokých postů, jako např. rektor univerzity v Bagdádu, atomový fyzik °Abdul Gabbár °Abdulláh (zemř. 1969).

Vzdělání a lepší pracovní příležitosti se postupně odrazily ve zlepšení ekonomické situace a ve společenském postavení Mandejců. Po exodu židovských zlatníků a stříbrotepců do Izraele roku 1951 údajně mandejští řemeslníci dokonce ovládli trh se stříbrem a zlatem.¹⁹ Sabih Alsohairy situuje irácké Mandejce 70. let do střední vrstvy a hovoří o dobré sociální a ekonomické situaci.²⁰

V sekulárním Iráku procházejícím modernizací se také postupně zlepšovalo postavení žen. Za jejich zrovnoprávnění se zasadil °Abd al-Karím Qásim, když v prosinci 1959 vyhlásil významnou revizi „personálního statutu“, regulujícího rodinné vztahy, určované tradičně islámským právem. Tento zákon omezil právo polygamie, stanovil jako minimální věk sňatku 18 let, chránil ženy před svévolným rozvodem a zaručil jim stejná dědicá práva jako mužům.²¹ Baasistický režim později pokračoval v reformách, které zahájil Qásim, zlepšil zákonné postavení žen a motivoval nárůst vzdělanosti. Roku 1982 tvořily ženy více jak 30 % z celkového počtu studentů zapsaných na vysokých školách a následně se pak zlepšilo i jejich pracovní uplatnění.²² Na tomto vývoji participovala i mandejská populace

17 Jako zruční řemeslníci měli Mandejci v rámci tehdejších vesnic dosáhnout dobrého sociálního, hospodářského postavení (S. Alsohairy, *Die irakischen Mandäer...*, 9, 69nn, 87.).

18 *Ibid.*, 10.

19 Ethel Stefana Drower, *The Thousand and Twelve Questions (Alf Trisar Šuialia): A Mandaean Text Edited in Transliteration and Translation*, (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Orientforschung 32), Berlin: Akademie Verlag 1960, 1.

20 S. Alsohairy, *Die irakischen Mandäer...*, 2.

21 I když tento zákon nebyl tak radikální jako v Tunisku nebo v Turecku, vzbudil odpor náboženských vůdců a konzervativních skupin a jeho platnost pomínila s pádem Qásimova režimu. (P. Marr, *The Modern History of Iraq...*, 172.)

22 *Ibid.*, 272 n.

a změny se projeví nejen v soukromé sféře, ale i v aktivnější účasti žen na životě mandejské komunity a někdy též irácké společnosti. Příkladem je básnička Lámi^ca Abbás^c Amara, která zastupovala Irák v UNESCO.²³

Mandejci dnes často – snad aby se viditelně distancovali od Západem kritizovaného pojetí islámu – zdůrazňují rovnoprávné postavení ženy ve svém náboženství a společnosti. Poukazují přitom např. na jednu z verzí stvoření člověka, podle níž je žena (Eva) darem světa Světla, nikoli vytvořena z Adamova žebra.²⁴ Podobně jako v řadě škol pozdněantické gnóze zaujímaly ženy v rámci mandejské obce často vysoké postavení.²⁵ Nejnovější výzkumy kolofonů mandejských textů²⁶ ukazují, že ženy nejenže prepisovaly mandejské texty, vlastnily je a snad i editovaly, že texty byly prepisovány na jejich počest, ale zdá se, že zastávaly také funkci kněží, v několika případech dokonce vysoké posty v rámci kněžské hierarchie. Tradičně náleželo a náleží v rámci komunity důležité postavení manželce a matce kněze.²⁷ V rámci struktury obce má dnes žena v zásadě rovnoprávné postavení.²⁸ Již ve 30. letech psala Drowerová, že ženy nechodí zahaleny, nejsou nijak omezovány v pohybu, mohou vlastnit a dědit maje-

23 Srov. J. J. Buckley, *The Mandaean...*, 21-34.

24 *Memorandum zur Lage der Mandäer in Nürnberg*, November 2004. Vorgelegt von Prof. Dr. Sabih Alshairy. Al Sabii Al – Mandäisch – Deutscher Verein Nürnberg, s. 3 rukopisu. Např. *Ginza tamina* 105, 18nn/114, 32nn; 372, 28nn/400, 13nn. *Ginzu* citují dle textově kritického vydání Petermannova (Heinrich Julius Petermann, *Thesaurus sive Liber Magnus, vulgo „Liber Adami“ appellatus, opus Mandeorum summi ponderis I-II*, Leipzig: Weigel 1867) a Lidzbarského překladu do němčiny (Mark Lidzbarski, *Ginza: Der Schatz oder das große Buch der Mandäer*, [Quellen der Religionsgeschichte 13], Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1925.) Mandejci odvozují svůj původ podobně jako Židé, křesťané, muslimové a většina škol pozdněantické gnóze od prvního lidského páru, Adama a Evy. V některých (starších) mandejských textech je žena hodnocena negativně, jako obraz zlého ducha Ruha (např. *Ginza tamina* 268, 21nn/266, 18nn). K rozdílnému hodnocení ženy viz Kurt Rudolph, *Theogonie, Kosmogonie und Anthropogonie in den mandäischen Schriften: Eine Literarkritische und Traditionsgeschichtliche Untersuchung*, (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 88), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1965, 282nn.

25 Kurt Rudolph, *Die Gnosis: Wesen und Geschichte einer spätantiken Religion*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 31990, 291n.

26 Jorunn Jacobsen Buckley, *The Great Stem of Souls...*, 161-182. Srov. však Kurt Rudolph, *Die Mandäer II: Der Kult*, (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 57), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1961, 30, pozn. 3.

27 I v diaspoře dodnes manželka kněze kontroluje panství nevěsty, jež je podmínkou řádného svatebního obřadu. Tento akt se stal počátkem 70. let předmětem kritiky stejně jako rodiči omezená volba partnera dcery a vysoká cena, kterou musí ženich rodičům nevěsty zaplatit.

28 Některá omezení plynou z přísných pravidel rituální čistoty. Žena se např. nesmí zúčastnit pohřebního obřadu. Kdyby totiž, například z důvodu menstruace, byla rituálně nečistá, mohla by zabránit duši v návratu do říše Světla. (E. S. Drower, *The Mandaean of Iraq and Iran...*, 184.)

tek.²⁹ Polygamií, doloženou především u kněží, je třeba přičíst dlouholetému vlivu islámu, avšak na základě mandejských textů ji nelze zdůvodnit.³⁰ Naopak monogamní manželství patří k základním příkázáním mandejského náboženství. Rozvod náboženství nepřipouští, v praxi mohl muž v případě ženiny nevěry, neplodnosti či porušování pravidel rituální čistoty požádat kněze o dovolení žít odděleně. Rozvodová řízení – pokud k nim docházelo – probíhala v Iráku na základě sunnitského práva, z něhož plynulo i nerovnoprávné postavení ženy před soudem při rozvodovém řízení.³¹

Irácko-iránská válka

Irácko-iránská válka (1980-1988), během níž bylo zničeno irácké hospodářství, zabito, zraněno či zajato více než 1,5 % Iráčanů,³² poznamenala životy všech jeho obyvatel, Mandejce nevyjímaje. Bojová linie se v osm let trvající nesmyslné válce několikrát přehnal přes území po staletí obývaná Mandejci, a to jak na straně irácké, tak iránské. Již roku 1980 dobyla irácká vojska oblasti jihozápadní iránské provincie Chúzistán, obsadila území kolem řeky Kárun a vynutila tak evakuaci obyvatel z této oblasti, jež postihla i centra iránských Mandejců Ahwáz a Choramšahr.³³ Irácká Basra, město s druhým nejvyšším počtem mandejských obyvatel, se stala několikrát dějištěm těžkých bojů. Iránskou armádou byla bombardována a na konci války téměř celá zničena. Válka uvrhla Irák do hospodářské krize, jež se po irácké invazi do Kuvajtu v srpnu 1990 a následně odvetné akci „spojenců“ ještě prohloubila. V důsledku sankcí uvalených na Irák se zhoršovaly životní podmínky jeho obyvatel. Velká nezaměstnanost a snižující se životní úroveň měly přispět k eskalaci islámského extremismu a fanatismu, projevujícího se např. v myšlence, že Bůh Iráčany trestá za ateisty, tj. i za nemuslimy, kteří mezi nimi žijí.³⁴ Paralelně narůstala moc tajných služeb a policie, šířila se korupce a obecně se zvýšila kriminalita.³⁵

29 *Ibid.*, 54.

30 Srov. Wilhelm Brandt, *Die mandäische Religion*, Leipzig: Hinrich 1889, repr. Amsterdam: Philo Press 1973, 85.

31 S. Alshairy, *Die irakischen Mandäer...*, 51-53.

32 Peter Sluglett – Marion Farouk-Sluglett, *Der Irak seit 1958: Von der Revolution zur Diktatur*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1991, 272. (Český překlad: *Irák od roku 1958: Od revoluce k diktatuře*, (Rubikon 3), Praha: Volvox Globator 2003.

33 Rudolf Macuch, *Neumandäische Texte im Dialekt von Ahwaz*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1993, 178-202.

34 The Mandaean Society of America, *The Sabian Mandaean Face a Critical Moment in Their History: Report prepared by the Mandaean Human Rights Group*, March 2005, 6 < <http://mandaeenunion.org/HMRG/HR%20report%202005.pdf> > (25. 3. 2008).

35 P. Sluglett – M. Farouk-Sluglett, *Der Irak seit 1958...*, 285.

Všechny tyto negativní jevy postihly především ty vrstvy společnosti a ty jedince, kteří nepoživali ochranu rodu nebo vysoko postavených členů strany či důstojníků armády. Přesto samotní Mandejci hodnotí své sociální a ekonomické postavení v 90. letech v porovnání s většinou iráckou společností jako průměrné, někdy dokonce jako velice dobré.³⁶ V důsledku hospodářského embarga uvrženého na Irák se podstatně zhoršila ekonomická situace těch Mandejců, kteří pracovali jako státní zaměstnanci. Na druhou stranu však tato situace přiměla v 90. letech velké množství Mandejců k návratu k tradičním řemeslům a podnítila i zájem mladé generace o řemeslná povolání, což v posledku vedlo k relativní prosperitě obce. Díky systému solidarity, fungujícímu především uvnitř velkých rodů, bylo do určité míry možné i omezit dopad nepříznivé hospodářské situace na nejchudší členy komunity.³⁷

Tradice a její proměny ve 20. století

Podobně jako ostatní etnické či náboženské menšiny i Mandejci budovali tradičně svá sídliště odděleně od ostatní populace. Základním faktorem přitom byla právě výše zmíněná rodová příslušnost. Převážnou část sňatků uzavírali Mandejci v rámci jednoho rodu. Ženatí synové se usidlovali blízko domu otce, čímž postupně vznikaly rodinné osady, soustředěné kolem domu nejstaršího člena rodiny.³⁸ Postupně tak narůstaly celé mandejské čtvrti. Taková soužití nemohla být dodržována ve velkých městech s nedostatkem bytů. Přestože např. v Basře žilo v 70. letech 20. stol. kolem tisíce Mandejců relativně blízko sebe a rovněž v Bagdádu žili Mandejci soustředěni v několika městských částech, tradiční život mandejských komunit soustředěný v jedné lokalitě, semknuté kolem kulturního areálu (*mandi*), jímž protéká řeka nebo potok, byl narušen. Tím se značně zkomplikoval výkon kultu a obec stála na přelomu 60. a 70. let před rozhodnutím, zda křty konat na očích jinověrců v často špinavých tocích protékajících velkými městy, či hledat alternativní místa konání obřadů. Jejich komplikovanost a časová náročnost a vůbec náročnost života, který by se měl řídit přísnými rituálními předpisy, jsou již v 19. stol. uváděny jako důvod odstoupení od mandejství. Rozpor mezi moderním způsobem života v iráckých městech a archaickým náboženstvím, navíc potřeba vymezení vlastní identity v každodenním kontaktu s jinověrci, vyústily především v řadách vzdělaných laiků ve volání po reformách, díky nimž by Mandejci mohli i v dnešním moderním světě zachovat svou víru. Přibližně od 70.

36 S. Alsohairy, *Heutige Lage der Mandäer...*, 2.

37 Každá velká rodina má vlastní pokladnu, z níž je poskytována pomoc nejchudším.

38 S. Alsohairy, *Die irakischen Mandäer...*, 8n.

let rozdělil obec spor, přičemž znesvářené strany spojovalo prohlubující se vědomí jedinečnosti vlastního náboženství/kultury a snaha zachovat a předat toto dědictví dalším generacím. Zatímco konzervativnější Mandejci podmiňovali uchování náboženství setrváním u starých obřadů a tradic, narůstal počet těch, kteří se dožadovali zjednodušení obřadů a přizpůsobení náboženství moderní době. Volání po změnách vycházelo především od lidí vysokoškolsky vzdělaných a od studentů, názorové rozdíly však protínaly obec v několika souřadnicích: zčásti se jednalo o spor generační, dále zde stejně jako v řadě jiných sporů svou roli hrála i rodová příslušnost a v neposlední řadě i protiklad venkovského a městského života.

Spor se vyhroutil nad otázkou „křtu“ (*mašbuta*), který tvoří společně s obřadem výstupu duše (*masiqta*) pilíř mandejského kultu. Na rozdíl od křesťanského křtu se koná, resp. může konat každou neděli, je též součástí většiny svátků. Mandejský křest je složitý a časově náročný obřad; zachovává funkci rituálních omývání, které představují vnitřní a vnější očištění od přestupků a hříchů,³⁹ jeho hlavní význam však spočívá v tom, že otevírá duši (*nišimta*) možnost účasti na světě Světla. Křest je tak pro Mandejce předznamenáním budoucí spásy a zároveň její podmínkou. Předpokladem je, že musí být vykonán v proudící („živé“) vodě, jež je dle Mandejců napájena z říše Světla. Právě proto tradičně stavěli oplocený kultický areál u řeky, z níž byla kanálem svedena voda do křestní nádrže. Ve městech byl křest prováděn na březích velkých řek, což bylo nehygienické a navíc tak byli Mandejci vystaveni reakcím jinověrců. Řešením bylo přenést místo konání do uměle vytvořených nádrží, do nichž je voda z řek svedena potrubím. Takový bazén byl vybudován v Bagdádu v objektu na břehu řeky Tigris počátkem 70. let. Protože voda musela být do nádrže uměle pumpována a opět odváděna, nepředstavovala pro konzervativnější založené Mandejce skutečně „živou“ vodu, od takového křtu se distancoval i tehdejší „nejvyšší“ bagdádský kněz (*ganzibra* °Abdalláh bar Šajch Sám). Reformní názory se však postupně prosadily a křestní obřad byl v 80. letech v Bagdádu a Basře postupně přenesen do vykachlíčkových nádrží s proudící vodou. Mandejci chápali tuto změnu jako výraz pokroku, navíc výkon kultu již nebyl vázán na klimatické podmínky. Na pozadí revitalizace náboženství v embargem sužovaném Iráku konce 90. let je pak třeba vnímat i volání především mladé generace Mandejců po tom, aby se křest opět vrátil do řek a jako symbol mandejského náboženství byl praktikován veřejně.

S přechodem do velkých iráckých měst bylo třeba hledat nejen místo pro výkon kultu, ale v posledku i alternativní místa setkávání obce. Se sou-

39 Právě tento aspekt *mašbuta* – očištění od hříchů – dnes Mandejci vůči jinověrcům zdůrazňují.

hlasem irácké vlády byl především z prostředků bohatších Mandejců vybudován roku 1973 „klub“ (*Nadí al-Ta'áruf*).⁴⁰ Klub byl nejprve místem neformálního setkávání mladší generace, ale rychle se stal skutečným kulturním centrem Mandejců. Měl být dokonce hojně navštěvován vlivnými osobnostmi iráckého kulturního a politického dění. Konaly se zde přednášky, literární večery, večery s živou hudbou a tancem, promítaly se filmy atp. Především zde byla shromažďována jak vlastní, tak evropská literatura o Mandejcích. Již od svého vzniku byl však některými konzervativními kněžskými vnímán jako nepřijatelná konkurence náboženského centra (*mandi*). Dle kritiků klub odváděl pozornost od náboženství a zapříčinil pokles finanční podpory Mandi.⁴¹ V polovině 90. let se *Nadí al-Ta'áruf* stal skutečně pouze zábavním klubem a kulturně vzdělávací a sdružovací roli klubu postupně v polovině 90. let převzal bagdáský Mandi.⁴²

Klub však v 70. a 80. letech přispěl nejen k posílení života komunity, ale poskytl i možnost setkávat se v Bagdádu s jinými náboženskými skupinami. Mandejci se na rozdíl od židovské komunity snažili vyvarovat izolace od zbytku irácké společnosti. V tomto ohledu prošel vztah k jinověrcům ve 20. století výraznou proměnou, neboť Mandejci se dosud kontaktům s příslušníky jiných náboženství zpravidla vyhýbali.⁴³ Historická zkušenost střetu se zástupci tří monoteistických náboženství posílila či lépe spoluformovala jejich „gnostickou“ nedůvěru k pozemskému světu (*tibil*) a vůči jinověrcům. V průběhu dějin si Mandejci osvojili řadu praktik, které počtem nevelké, násilí a zbraně odmítající skupině umožnily přežít: Mandejci nevystavují svou jinakost zbytečně na odív, dětem někdy dávají jména obvyklá v islámském prostředí a učí je základní islámské zvyky, aby na první pohled nebylo snadné poznat, že se nejedná o muslima.⁴⁴ V krajním případě mohou Mandejci dokonce svou víru zapřít.⁴⁵ Mandejství není náboženství misijního typu, navíc část nauk je určena jen zasvěceným a tak prakticky až do druhé poloviny 20. století neměli zájem

40 Roku 1973 byl zřízen „klub“ i v Basře (S. Alsohairy, *Die irakischen Mandäer...*, 80).

41 Mandejci dnes jako „mandi“ označují náboženská centra, v nichž se v bazénu nebo nádrži konají rituály *mašbuta* a další rituály a komunita se zde schází ke společným modlitbám atd. Pojem *mandil/manda* však původně označoval jen svatyni z hlíny a slámy, jež stála v centru rituálního areálu. Viz heslo „manda 2“ in: E. S. Drower – R. Macuch, *A Mandaic Dictionary...*, 247.

42 S. Alsohairy, *Die irakischen Mandäer...*, 78nn.; id., *Heutige Lage der Mandäer...*, 5-7.

43 E. S. Drower, *The Mandaean of Iraq and Iran...*, xv.

44 Jorunn Jacobsen Buckley, „Mandaeans in the USA Today: The Tenacity of Traditions“, *ARAM Periodical* 7/2, 1995, 353-367: 355.

45 „Když na vás (Kristus) naléhá, říkejte mu: 'Jsme Tvoji.' Ve svých srdcích jej nevyznávejte a nezříkejte se slova vašeho pána, vznešeného Krále Světa.“ (*Ginza iamina* 28, 21-23/29, 24-26.)

na tom, představovat se svému okolí. S přesunem do měst však bylo třeba formulovat a vymezit „mandejství“, zčásti v reakci na předsudky většinové společnosti. Vůči jinověrcům – ať již v prostředí islámu či v diaspoře formované křesťanstvím – Mandejci zdůrazňují obsahy víry, které může náboženské okolí akceptovat:⁴⁶ monoteistický charakter své víry, Adama, Šéta (mandejsky Šitila), Šéma a Jana Křtitele jako své proroky,⁴⁷ do popředí kladou vlastnictví zjevených písem.⁴⁸

Meze otevřenosti vůči jiným komunitám jsou dány endogamní povahou mandejství. Z obav o rozdělení obce Mandejci odmítají sňatky s jinověrci, přísně vzato přestává být jedinec takovým sňatkem Mandejcem.⁴⁹ Křesťanství bylo minimálně ve druhé polovině 20. století některými Mandejci nahlíženo jako náboženství, jež má s mandejstvím mnoho společného, a proto připouštěli křesťany jako jediné nemandejce, s nimiž by uzavřeli sňatek.⁵⁰ Toto pojetí však pravověří odmítá. Blízkost obou náboženství zakládají Mandejci na příbuzenském vztahu mezi Janem Křtitelem a Ježíšem (srov. *Lk* 1,36).⁵¹ Toto zdůvodnění našlo výraz též na rovině institucionálních kontaktů s římskou kurií, když v červnu roku 1990 přijal papež Jan Pavel II. delegaci Nejvyšší rady Mandejců vedenou ganzibrou ^cAbdalláhem.⁵² Spolupráce s římskou kurií se pak celkem úspěšně rozvíjela, i když dobré vztahy se silným spojencem budily nevoli iráckého režimu.⁵³ Spolupráce s křesťany, kteří v Iráku činili asi 3 % obyvatelstva, se neomezovala jen na římskokatolickou církev. Relativně dobré kontakty měli Mandejci též s nestoriánskou „asyrskou“ církví v Iráku a spojence hledali

46 Lady Drowerová poznamenává, že Mandejci, když hovoří před jinověrci o svém náboženství, zdůrazňují malé body podobnosti mezi vlastní vírou a vírou druhého (*The Mandaean of Iraq and Iran...*, 2). Drowerová byla ve 20. letech minulého století první badatelkou, které se podařilo jejich nedůvěru vůči jinověrcům překonat.

47 Informační leták *Mandaean Sabians* vydal Mandaean Research and Studies Centre. Council of General Affairs, Baghdad 1999.

48 Srov. „Stojí tam (muslimové) a ptají se jich a praví k nim: „Kdo je tvým prorokem? Řekni nám, kdo je tvým prorokem! Řekni nám, co je tvou knihou! Řekni nám, koho uctíváš!“ (M. Lidzbarski, *Das Johannesbuch...*, 86, 6-8/89, 9-13.)

49 E. S. Drower, *The Mandeans of Iraq and Iran...*, 1.

50 S. Alshairi, *Die irakischen Mandäer...*, 59.

51 Stejně jako Jana považují za svého proroka, považují Ježíše za odpadlého Mandejce (E. S. Drower, *The Mandaean of Iraq and Iran...*, 3).

52 Viz „Udienza di Giovanni Paolo II al Supremo Consiglio dei Mandei“, *L'Osservatore Romano* 9. giugno 1990, s. 5. Jan Pavel II. ve svém proslavu akceptoval označení křesťanů jako „cousins“ ganzibrou ^cAbdullahem a zdůraznil, že Mandejci stejně jako křesťané věří v jednoho Boha Stvořitele, chovají úctu k Janu Křtiteli a respekt k osobě Ježíše, bratrance Jana Křtitele. Papež připomněl Ježíšův křest Janem Křtitelem, při němž na Ježíše sestoupil Duch v podobě holubice, ocenil rovněž mandejský důraz na rodinu.

53 Zástupci římské kurie navštívili několikrát bagdádskou Mandi. Např. r. 1991 navštívila Mandi matka Tereza. Informace od Dr. Qaise, který jako jeden ze zástupců Mandejců rozvíjel spolupráci s katolickou církví.

i v protestantském prostředí;⁵⁴ vztahy s různými křesťanskými církvemi rozvíjejí i v diaspoře.

Vzrůstající sebevědomí laiků se odrazilo i v jejich rostoucím podílu na vedení obce. Po staletí byla mandejská komunita vedena nejvyšším knězem, titulovaným „Hlava národa“ (*riš ama, rišama*). Tento „úřad“ však nebyl minimálně od konce 19. století obsazen a v čele větších obcí stáli tradičně výše postavení kněží (*ganzibra*, doslova „Pokladník“ či „Správce pokladu“) nebo jen prostý kněz (*tarmida*). Roku 1980 vznikla mandejská „Nejvyšší duchovní rada obce Sabejců v Iráku“, jež se postupně stala nejvyšší autoritou uvnitř obce.⁵⁵ I tato „demokratizace“ vedení komunity odrážela rodovou příslušnost Mandejců: každý velký rod volil svého zástupce do Rady, který měl pak zastávat jeho zájmy. Nejvyšší mandejský orgán tak sestával ze sedmnácti volených představitelů největších a nejvlivnějších mandejských rodů.⁵⁶ V čele rady stáli dva volení zástupci, kteří společně s nejvyšším knězem, jenž byl též jejím členem, zastupovali mandejskou komunitu ve vztahu k vládě a státním orgánům.⁵⁷

Ve druhé polovině 20. století začala postupně vycházet řada děl, zpočátku z pera vzdělaných laiků. Publikační činnost byla vedena záměrem poučit Mandejce o vlastní tradici, ale rovněž korigovat zkreslené představy většinové muslimské společnosti. Načím Badawí a Ghadbán Rúmí vydali r. 1958 společně brožuru „Mandejci v Iráku“, v níž stručně vylíčili dějiny Mandejců a jejich náboženství, Ghadbán Rúmí publikoval r. 1972 čtyřicetistránkovou publikaci o základech mandejské víry „Náboženská poučení Mandejců“.⁵⁸ V následujícím období byly do arabštiny přeloženy publikace západních autorů. Rúmí převedl společně s Badawím do arabštiny knihu Lady Drowerové „Mandejci v Iráku a Íránu“ a opatřil ji několika korekturami.⁵⁹ V 90. letech přeložil Sabih Alsohairy do arabštiny čás-

54 Kurt Rudolph, „Die Mandäer heute: Eine Zwischenbilanz ihrer Erforschung und ihres Wandels in der Gegenwart“, in: id., *Gnosis und spätantike Religionsgeschichte: Gesammelte Aufsätze*, (Nag Hammadi and Manichaean Studies XLII), Leiden – New York – Köln: E. J. Brill 1996, 538-568, 561.

55 Nejvyšší rada měla několik sekcí (např. právní, badatelskou, ženskou). Vedle této nejvyšší rady vznikla ještě „Rada duchovních“. (*Mandaeen Sabians*, Baghdad: Mandaean Research and Studies Centre. Council of General Affairs 1999.)

56 S. Alsohairy, *Heutige Lage der Mandäer...*, 26. Podle pozdějších údajů měla Rada 19 členů.

57 Rada např. přezkoumávala opodstatněnost žádostí o rozvod a v případech kladného vyjádření předávala podklady sunitskému soudu. (*Ibid.*, 14.)

58 Načím Badawí – Ghadbán Rúmí, *al-Sábi`úna fí al-`Irág*, Baghdád 1958 ; Ghadbán Rúmí, *Ta`álím dínija li-`abná' al-sábi'a*, Baghdád 1972.

59 Překlad vyšel pod názvem „Mandejští Sabejci“ (*al-Sábi'a al-mandá'júna*, Baghdád 1969).

ti monografií Kurta Rudolpha.⁶⁰ Zvýšený zájem o vlastní tradici dokládá i vznik mandejského periodika *Afaq mandaia*, jehož první číslo vyšlo roku 1995.

K původní a překladové literatuře laiků postupně přibývaly komentáře k rituálům sepsané kněžskými. Na přelomu 80. a 90. let sepsal tarmida Rafid Alsabti dva úvody do kultické praxe.⁶¹ Tyto texty jsou sepsány v arabštině, protože na rozdíl od Íránu, kde Mandejci hovoří ještě minimálně jedním (novom)mandejským dialektem, je v Iráku jejich dorozumívacím jazykem arabština. Anglická badatelka Drowerová, která strávila mezi Mandejci celkem čtrnáct let a zasloužila se jako žádný jiný badatel o poznání života mandejských komunit, konstatovala již ve 30. letech 20. století, že i kněží hovoří arabsky a pouze příležitostně používají mandejské výrazy.⁶² I dnes se tento východoaramejský dialekt užívá jen při rituálech a ovládají jej pouze kněží a několik vzdělaných laiků.⁶³ Při četbě náboženských textů jsou Mandejci odkázáni na arabské komentáře a překlady: nejposvátnější knihu jménem *Ginza* („poklad“) čtou dnes Mandejci snad po celém světě v arabském překladu pořízeném na základě německého překladu Marka Lidzbarskeho z roku 1925.⁶⁴ Intenzivní publikační činnost jak kněží, tak i laiků pokračovala na přelomu století především v diaspoře.

Mandejci v Íránu

Mandejci dnes žijí v jihozápadním Íránu podél řeky Kárun, jejich centrem je Ahwáz, hlavní město provincie Chúzistán. Oproti Iráku obývali

60 al-Nabi Jahjá ibn Zakarijá nabí al-Sábi'a al-mandá'íja (Prorok Jan, syn Zachariáše, prorok mandejských Sabejců), Baghdád 1998. Okomentovaný překlad pasáží o Janu Křtiteli z monografie Kurta Rudolpha *Die Mandäer I: Prolegomena. Das Mandäerproblem*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1960).

61 Ráfíd al-Sabti, *al-Salát al-mandá'íja wa-ba' d al-tuqús al-díníja* („Mandejská modlitba a některé náboženské rity“) Bagdad 1988; dále *al-Ta'míd al-mandá'í* („Mandejský křest“) Bagdad 1990.

62 E. S. Drower, *The Mandaeans of Iraq and Iran...*, xxii.

63 I znalosti jednotlivých kněží variiují od schopnosti plynně číst, překládat a interpretovat i méně frekventované texty k pouhému namemorování liturgických textů, jež je předpokladem iniciace. Z osobní zkušenosti mohu potvrdit poznámky K. Rudolpha z jeho cesty do Iráku roku 1969 („Die Religion der Mandäer“ in: Hartmut Gese – Maria Höfner – Kurt Rudolph, *Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandäer*, [Die Religionen der Menschheit 10, 2], Stuttgart: Kohlhammer 1970, 403-462). Pro výuku mandejštiny sepsali Mandejci několik učebních textů jak pro dospělé, tak pro děti. Např. Dr. Qais Al-Saadi, *I Learn Mandaic*, Lublin: Al-Jazani 2004.

64 *Ginza. The Treasure. Der Schatz. Das Grosse Buch der Mandaeer von Mark Lidzbarski. Ginza Translated from German to the Modern Arabic by Carlos Gilbert*, Sydney: Living Water, 2001.

iránské Mandejci dlouhou dobu venkovské oblasti, odchod do měst zde urychlily až nucené evakuace během irácko-iránské války a devastace příhraničních oblastí iráckou armádou. Choramšahr, dříve město s druhým největším počtem Mandejců, byl za války srovnán se zemí a jeho obyvatelé se uchýlili do Ahwázu a dalších iránských měst. Šuštar, tradiční mandejckou lokalitu, opustili Mandejci již v 19. stol. po sérii pogromů.⁶⁵ Pronásledování a perzekuce nebyly ani zde ničím neobvyklým. Uvedení „sabejců“ v Koránu mezi tolerovanými náboženstvími sice, bez ohledu na to, jaké společenství míní koránské súry (2,59; 5,73; 22,17), vytvořilo rámec pro tolerování a ochranu Mandejců, ale jeho konkrétní realizace závisela většinou na lokálních vládciích.

Relativní tolerování Mandejců za vlády dynastie Pahlaví vzalo za své po pádu režimu. Ihned po revoluci se delegace Mandejců v čele s ganzibrou odebrala k ájatolláhu Mahmúdovi Táleqánimu (1910-1979) a předložila mu „zjevené“ knihy a prezentovala Mandejce jako „sabejce“ Koránu. Namísto garance práv a svobody vyznání jim však měla být nabídnuta pouze možnost konverze k islámu.⁶⁶ Podle ústavy z roku 1979 (v doplněném znění z roku 1989) je „oficiálním náboženstvím Íránu islám džafarovského madhabu dvanácti imámů“ (Ústava čl. 12). Jako „jediné uznané náboženské menšiny“ jsou uvedeni zoroastrovci, židé a křesťané. Tito mohou svobodně v mezích zákona praktikovat své náboženství (čl. 13).⁶⁷ Ani pozměněné znění ústavy z roku 1989 tedy nezmiňuje Mandejce jako tolerovanou menšinu, z čehož plynou závažné důsledky pro jejich soukromý i veřejný život:⁶⁸ Mandejci nemají právo na vlastní náboženskou výuku, nemohou oficiálně praktikovat kult, zřizovat a provozovat kultické stavby a vydávat literaturu. Takové aktivity se dějí jako soukromé a na základě ni-

65 Podle informací Petermanna, který strávil r. 1854 několik měsíců v Súq al-Šujúh, žilo dříve v Šuštaru kolem čtyř set rodin, v době jeho návštěvy však již jen čtyři rodiny. V okolí města mělo žít v 50. letech ještě třicet mandejckých rodin. (H. Petermann, *Reisen im Orient...*, x) Také ve druhé polovině 19. stol. zde byli Mandejci perzekuováni, údajně proti vůli tehdejšího vládce, Kažárovce Nasira ad-Dina, který proti pogromům zasáhl a dodnes je u Mandejců oblíbenou postavou. Při pogromech v 70. letech byli Mandejci vřazováni do studny, v níž se utopili. (J. J. Buckley, *The Mandaeans...*, 1.)

66 Rudolf Macuch, *Neumandäische Chrestomathie mit grammatischer Skizze, kommentierter Übersetzung und Glossar. Unter Mitwirkung von Klaus Boekels*, (Porta Linguarum Orientalium Neue Serie 18), Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1989, 17.

67 Cituji dle anglického překladu ústavy „Islamic Republic of Iran Constitution“ uveřejněného na adrese <<http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution.html>> (25. 3. 2008).

68 Ani přepracované vydání často citované publikace Nikki R. Keddieové *Modern Iran: Roots and Results of Revolution* (New Haven: Yale University Press 2006, s. 312) nekoriguje chybnou informaci, že Sabejci, tj. Mandejci, jsou menšinou uznanou iránskou ústavou: „Non-Islamic ‚people of the book‘ – Christians, Jews, Zoroastrians, and Sabians (a small group near the Iraq border) – are recognized in the constitution“.

jak nekodifikované tolerance či benevolence. V praxi to znamená absenci právních garancí a vystavení excesům náboženských fanatiků. Mandejci nemají žádné zástupce ve státních organizacích, po roce 1979 byli vyloučeni ze státní služby, přísně vzato jsou neplatné jimi uzavřené sňatky a děti jsou nahlíženy jako nemanželské. Mandejci, stejně jako stoupenci jiných islámským státem neuznávaných náboženských menšin, nesmějí studovat na univerzitě. Nedostupnost vzdělání vede k deziluzím ohledně vlastní budoucnosti, k alkoholismu a snahám o emigraci z Íránu nebo ke konverzím.⁶⁹ U příležitosti novelizace ústavy v roce 1989 vypracoval islámský historik Seyyid Ahmad Mohit Tabatabai posudek pro Radu expertů (*Madžles-e chobregán*).⁷⁰ Ve čtrnáctistránkovém dokumentu *Sabin ahl-e ketaband* argumentuje pro rovnoprávné postavení Mandejců na základě prokázání jejich totožnosti se sabejci Koránu.⁷¹ Novela ústavy však žádné pro Mandejce relevantní pozitivní změny nepřinesla. Velká očekávání vzbudilo prohlášení íránského duchovního vůdce ájatolláha Chameneiho z roku 1995, podle něhož je mandejství monoteistickým náboženstvím se svatými spisy a prorokem, tudíž je možné je zahrnout mezi „chráněná“ náboženství.⁷²

Navzdory nelehkému postavení však íránští Mandejci díky větší izolaci od většinové společnosti dodnes dochovali nejen řadu náboženských tradic, ale rovněž mandejštinu jako živý jazyk. Ještě před irácko-íránskou válkou hovořili mandejsky v Ahwázu a v Choramšahru. Odhadnout počet mluvčích je velice nesnadné, ale díky škole, kterou založil v 80. letech v Ahwázu vzdělaný laik (*ialupa*) a kandidát kněžství Šejch Sálem Čohejli, jejich počet vzrostl. Odhady z počátku 90. let se pohybují kolem jednoho tisíce mluvčích. Doloženy jsou dva subdialekty novomandejštiny z oblasti Ahwázu, přičemž počet mluvčích jednoho z nich (rodiny Čohejli) byl

69 Raoul Motika, *Die aktuelle Lage der iranischen Mandäer und die Verfassung der islamischen Republik* (nepublikovaný manuskript z roku 1991, s. 4n); Julie Ebadirad (ed.), „Information on the Mandaeans in Iran in Regards to Human Rights“, *ASUTA: The Journal for the Study and Research into the Mandaean Culture, Religion, and Language*, January 2003, 12-18.

70 Ke státním a náboženským mocenským strukturám viz Eduard Gombár, *Dramatický pilměsíc: Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*, Praha: Karolinum 2001, 121-161, k *Madžles-e chobregán* s. 132.

71 R. Motika, *Die aktuelle Lage...*, 1.

72 Jorunn Jacobsen Buckley, „With the Mandaeans in Iran“, *Religious Studies News*, 11/3, 1996, 8. Tuto zprávu se mi nepodařilo ověřit, navíc Buckleyová uvádí, že se jednalo o „fatvu“ íránského „prezidenta“ Chameneiho („Iranian President Khamenei issued a fatwa“), to pak v přepracované verzi koriguje (J. J. Buckley, *The Mandaeans...*, 60). Každopádně zprávy z Íránu hovoří spíše o zhoršení současné situace menšin. Viz např. prohlášení *Gesellschaft für bedrohte Völker* z června 2006 „Lage der religiösen Minderheiten im Iran hat sich seit Amtsantritt von Ahmadinedschad verschlechtert“. <<http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=564&stayInsideTree=1>> (25. 3. 2008).

díky školní výuce stabilizován (s velkou pravděpodobností na úkor druhého), o osudech dialektu ze zničeného Choramšahru nic nevíme.⁷³ Již počátkem 80. let sepsal Šejch Sálem Čohejli perský úvod do mandejského jazyka a náboženství s názvem „Lesk: Shrnutí náboženských rituů Sa-bejců“.⁷⁴ Pro výuku mandejštiny pak sestavil několik učebních textů (i výukové CD) a spolu s dalšími dobrovolníky ve škole vyučoval děti i dospělé. Školní výuka se ze skromných poměrů – začínala na břehu řeky – časem přesunula do kulturního a náboženského centra (*mandi*), které Mandejci v Ahwázu zřídili z výtěžku sbírky. Z publikací íránských Mandejců je třeba zmínit ještě knihu o náboženství, jazyku a zvycích Mandejců „Zapomenutý národ“ od Salíma Berengiho.⁷⁵

Současnost v Iráku

Již samotný Američany vedený útok na Irák přinesl oběti na straně Mandejců.⁷⁶ Záhý po zkázu přinášejících náletech spojeneckých vojsk začalo rabování a postupně se stále více a více projevoval nábožensky motivovaný extremismus. Je velice těžké porovnávat současnou situaci se situací za Saddáмова režimu. Mandejci byli státem uznávanou menšinou, směli veřejně praktikovat kult, jejich svátky byly od roku 1972 oficiálně uznány státem a Mandejci během nich nemuseli pracovat.⁷⁷ Nicméně stejně jako ostatní Iráčané byli vystaveni svévoli vůdce, tlaku propagandy a občas i teroru všudypřítomné tajné policie. Diktatura Saddáмова režimu postihla Mandejce stejně jako ostatní Iráčany.⁷⁸ Organizace monitorující

73 Vydavatelství Harrassowitz ohlásilo vydání textů v tomto novomandejském dialektu v řadě „Semitica viva“.

74 Obsahuje perský překlad textů (modliteb) včetně informací o jazyce a náboženství (v mandejštině s arabským přepisem).

75 *Qoum az yád rafte*, Teheran 1988.

76 Dopis B. Mubarakího ze dne 14. 4. 2003. Podle informací z Iráku zemřelo v prvních dnech války asi dvacet Mandejců především při bombardování íráckého území Američany.

77 Vláda nejprve pevně stanovila dny svátků, později od toho upustila a data určovali Mandejci. (S. Alsohairy, *Die irakischen Mandäer...*, 13.) Mandejský rok má 365 dní a je rozdělen do 12 měsíců po třiceti dnech. Pět nadpočetných dní kalendáře je přidáno mezi 8. a 9. měsíc roku. Během těchto pěti dní slaví Mandejci nejdůležitější svátek (*Paruanaiia*). Protože kalendář nezná přestupné roky, svátky se po čtyřech letech posouvají o den dříve oproti našemu kalendáři.

78 P. Sluglett – M. Farouk-Sluglett, *Der Irak seit 1958...*, 272. The Mandaean Society of America, *The Sabian Mandaeans Face a Critical Moment...*, 6. K porušování lidských práv v Iráku viz např. David A. Korn, *Human Rights in Iraq*, (Human Rights Watch Books), New York – London: Yale University Press 1990. K mocenským strukturám režimu Saddámu Husajna viz Eduard Gombár, *Kmeny a klany v arabské politice*, Praha: Karolinum 2004, 177-203.

dodržování lidských práv a samotní Mandejci hovoří o diskriminaci v oblasti výchovy, školství a trhu práce, především však o stovkách Mandejců, které jejich blízcí dodnes postrádají, kteří byli mučeni nebo zabití. Protože však neměli politickomocenské ambice, nevystupovali s nároky na autonomii atp., nečelili v této době teroru a pronásledování coby kulturní či náboženská menšina (na rozdíl od Kurdů a Šitů). Právě v tom spatřuji zásadní rozdíl v postavení Mandejců dnes oproti jejich postavení za režimu Saddáma Husajna. Mandejci jsou dnes v Iráku často terčem cílených útoků primárně ne jako zlatníci, ne díky individuálnímu nesouhlasu s režimem, ale jako náboženská či etnická skupina. Zatímco dříve spojovali perspektivy své obce převážně s vlastní schopností překonat neznalost a vypořádat se s modernizací společnosti, dnes je zánik mandejské kultury/náboženství spojován s nebezpečím vnějším, s extrémními formami islámu. Pro počtem nepatrnou obec představuje ztráta každé „duše“, ať již následkem bojů, útoků radikálů či nucených konverzí, kromě konkrétní lidské tragedie i ohrožení komunity jako takové. Výsledky několikaměsíčních výzkumů projektu Oxford Research International ukázaly, že ještě v roce 2005 převažoval u většiny iráckého obyvatelstva optimistický názor, že vývoj v Iráku spěje k dobrému konci. Na otázku na budoucí vývoj bezpečností situace 70 % dotázaných vyslovilo důvěru, že se bezpečnost v Iráku v průběhu roku zlepší. Svoji „osobní životní situaci“ posuzovalo v roce 2005 71 % dotázaných jako dobrou (29 % jako špatnou).⁷⁹ Statistické údaje však jen stěží mohou vypovídat něco o tom, v jaké míře se od března 2003, kdy byl svržen Saddám Husajn, zhoršila situace menšin. Společně s křesťany, Židy a jezidy jsou Mandejci často stavěni před alternativy konverze, odchodu z Iráku nebo smrti. Radikálními náboženskými vůdci jsou označováni jako „nečistí“, muslimové jsou vyzýváni k tomu, aby s nimi nenavazovali kontakty, popř. aby je přiměli ke konverzi. V optice radikálních islámských skupin nepožívají menšiny rovnocenný statut s muslimy, násilné činy páchané pod vlivem výzev radikálních vůdců na „nevěřících“ pak nejsou považovány za skutky bezpráví. V krajní podobě je zabití nevěřícího chápáno dokonce jako záslužný čin.⁸⁰

Současná irácká ústava deklaruje mezi základními principy jako oficiální náboženství státu a základní pramenem zákonodárství islám. Zároveň však „garantuje plná náboženská práva na svobodu vyznání a náboženské

79 Při výzkumech se několik týmů dotazovalo v období téměř šesti měsíců 1711 osob. Na projektu „Oxford Research International“ se spolupodílel německý časopis *Spiegel*. K metodice výzkumů a jeho výsledkům viz „Der Traum von der Normalität“, *Der Spiegel*, č. 50, 2005, 134-138.

80 „Seit Jahrhunderten verfolgt: Mandäer im Irak. Ein Memorandum der Gesellschaft für bedrohte Völker“, Juli 2004, 3n <<http://www.gfbv.de/inhaltsDok.php?id=466&stafnsideTree=1>>.

praxe všem jednotlivcům“ při výslovném uvedení křesťanů, jezídů a Mandejců – Sabejců (čl. 2.).⁸¹ Irácké úřady ani spojenecká vojska však mnohdy nejsou schopny ochránit civilní obyvatelstvo před útoky extrémistů a prosazování práv garantovaných ústavou je v některých částech Iráku ovládaných povstalci nemožné. Zprávy o infiltraci extrémistů do státních složek nedůvěru civilního obyvatelstva ještě zvyšují.⁸²

Organizace monitorující dodržování lidských práv i samotní Mandejci dokládají fyzická napadání Mandejců v jejich domech či na veřejnosti, doprovázená hanobením mandejského náboženství či zastrašujícími nápisy na zdech domů. Zdokumentovány jsou násilím vynucené hromadné konverze, vraždy, únosy dětí a žen spojené někdy s nucenou konverzí a „převýchovou“, dále rabování a vypalování domů.⁸³ Protože státní úřady jsou mnohdy podezřívány z podílu na diskriminaci náboženských menšin nebo minimálně z tolerování těchto jevů, oběti násilné incidenty často vůbec neohlásí, aby na sebe neupoutaly pozornost. Mandejci, kteří tradičně odmítají nosit a používat zbraně, se snaží konfliktům vyhýbat, často nevycházejí ze svých domovů nebo naopak opouštějí Irák, aby se vyhnuli dalšímu pronásledování.

Mandejská diaspora⁸⁴

Mandejci dnes žijí ve více než patnácti zemích světa. Přesné počty migrantů nelze určit, protože někteří Mandejci se ke komunitě nehlásí a ne-

81 „This Constitution guarantees ... the full religious rights to freedom of religious belief and practice of all individuals such as Christians, Yazidis, and Mandaean Sabaeans.“ <http://trade.gov/static/iraq_newconstitution.pdf> (25. 3. 2008) Text je vlastně totožný s článkem 7 „Prozatímní ústavy“ z roku 2004 <<http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html>> (25. 3. 2008). Bylo velkým zklamáním pro Mandejce, že tento text neuváděl výslovně Mandejce jako skupinu, jíž je garantováno právo na svobodu vyznání. Text znění ústavy z r. 2005, který explicitně vyjmenovává irácké menšiny, je výsledkem dlouhých vyjednávání, jež s představiteli vlády vedli Mandejci společně vůdčími osobnostmi dalších komunit.

82 J. A. Baker III. – L. H. Hamilton, *The Iraq Study Group Report...*, 5n.

83 Viz poslední aktualizovanou verzi dokumentu „Sabian Mandaeans in Iraq Face Annihilation: Report Produced by the Mandaean Human Rights Group“, January 2007. Text obsahuje mj. seznamy zavražděných a unesených Mandejců, útoků na Mandejce, znásilnění a nucených konverzí včetně fotodokumentace některých případů.

84 Pojmem „diaspora“ zde rozumím komunitu v cizích místech a zároveň geografický prostor, kde komunita žije. Steven Vertovec, „Religion and Diaspora“, in: Peter Antes – Armin W. Geertz – Randi R. Warne (eds.), *New Approaches to the Study of Religion II: Textual, Comparative, Sociological and Cognitive Approaches*, Berlin – New York: Walter de Gruyter 2004, 275-303, 276. Hovořím-li o „západní“ diaspoře, mám na mysli mandejské komunity v západní a střední Evropě, Severní Americe, Austrálii a na Novém Zélandu.

jsou registrováni v žádném sdružení. Navíc úřady evidují Mandejce jako Iráčany popř. Iránce. Podle posledních zpráv Mandejců samotných jich jen v posledních patnácti letech opustilo Irák dvanáct tisíc. Státy, do nichž migrují, se odlišují společenskými a právními podmínkami, klimatem, roztroušeností či naopak soustředěností obce a strukturou příchozí komunity. Na základě kombinací těchto faktorů pak můžeme odlišit diasporu s téměř ideálními podmínkami (např. Austrálie) od zemí, do nichž Mandejci odcházejí, ale jejich statut migrantů je tam dlouhodobě nejistý. V zemích s problematickým statutem, jako je třeba Německo, mají migranti špatné podmínky pro socioekonomickou integraci, což opět ztěžuje zachování skupinové identity. Třetí skupinou jsou státy, které (z různých důvodů) fungují převážně jen jako tranzitní a migrace do nich je jen dočasným řešením (např. Sýrie a Jordánsko).⁸⁵

Přenesení a opětovné ustanovení kulturních, resp. náboženských a sociálních vazeb v prostředí západní diasporu ztěžuje řada faktorů. Některé z nich patří k typickým problémům migrace menšin spojeným s jejich etablováním se v novém prostředí, některé specifické faktory si mandejská komunita přináší již ze své vlasti (zmíněná špatná obeznámenost s vlastními tradicemi a náboženstvím, neznalost jazyka tradice, nedostatečné sekulární vzdělání kněží atp.).

Přežití komunity jako celku stěžuje samotná rozptýlenost obcí po světě, resp. v rámci jednotlivých zemí, a s ní související nedostatek, někdy i naprostá absence duchovních autorit, kulturních a společenských prostor. Mandejci jsou komunitou primárně náboženskou, semknutou tradičně kolem duchovní autority, a to i navzdory konstatovanému vzrůstajícímu významu laiků. Náboženství je konstituujícím faktorem mandejské identity a integrujícím prvkem komunit. Za nepřítomnosti kněží mohou Mandejci jako komunita sotva přežít.

Jen v několika diasporách mají dnes Mandejci společné prostory, kulturní centra, kde se mohou setkávat, shromažďovat literaturu atp. Např. ve většině evropských států si takové prostory jen příležitostně pronajímají, stejně jako veřejné bazény pro konání křtu (*mašbuta*) tam, kde klimatické

85 V Sýrii našlo údajně útočiště asi 800 mandejských rodin. Naprostá většina z nich zde však po uplynutí dvou půlročních legálních pobytů žije ilegálně bez prostředků a zaměstnání. K situaci v Sýrii viz Qais Saidi, „Ein Leben ohne Perspektive“, *Bedrohte Völker* 37/2, 2006, 14-15. Podobně jako Sýrie a Jordánsko je pouze přechodným řešením migrace do zemí jako jsou Indonésie a Jemen, kam uteklo z Iráku několik desítek Mandejců. Spíše jako pouze tranzitní země byla až dosud vnímána i Česká republika. K situaci iráckých utečenců v Jordánsku viz Géraldine Chatelard, „Jordan as a Transit Country: Semi-Protectionist Immigration Policies and Their Effects on Iraqi Forced Migrants“, Working Paper No. 61, Florence: Robert Schuman Centre for Advanced Studies European University Institute 2002.

podmínky znemožňují či znesnadňují jeho konání v přirozeném prostředí. Kulturní praxe se za nepřítomnosti kněží omezuje na rity, které mohou laici vykonávat sami. Vedle (společných) modliteb jsou to především purifikační rity konané ve vodě: ranní očištná koupel (*rišama*) a sebeponoření (*tamaša*), které může provádět každý Mandejec, aby se očistil od hříchů.⁸⁶

Za účelem koordinace politických aktivit zakládají Mandejci v diaspoře různá sdružení a organizace, jež zastupují jejich zájmy, nabízejí právní servis a snaží se představit komunitu veřejnosti. Jejich aktivity většinou řídí a spravují vzdělání laici. Důležitou roli přitom hrají nová média. Právě diaspora motivovala a zároveň umožnila užití médií a radikalizovala tím možnost laiků podílet se na vedení obce. Na internetu jsou dnes k nalezení desítky webových mandejských stránek (většinou však v arabštině), jednotlivé komunity používají internet a chat k řešení aktuálních problémů. Médii užívají představitelé komunit i k apelům na vlády západních zemí ve věci ochrany menšin v Iráku, práva na azyl atp.⁸⁷ Formování oficiálních institucí zastřešujících zájmy komunity patří k typickým vzorcům změn souvisejících s migrací a statutem menšin, stejně jako k nim patří „politika uznání“.⁸⁸ Umocnění obojího však u Mandejců není dáno jen přechodem do diaspory popř. novými technickými možnostmi, nýbrž souvisí rovněž s politickou situací na Předním východě, především v současném Iráku.

Podobně jako v domácím prostředí jsou i v západních státech Mandejci minoritou, jež má zájem na integraci do společnosti. Integraci v diaspoře rozumím v navázání na Baumanna socioekonomické začlenění, tzn. převzetí povolání, osvojení jazyka, způsobů vzdělání, společenských způsobů, převzetí ideálů vzdělání a blahobytu popř. s dalšími generacemi narůstající identifikace s novou zemí, jež nevyklučuje současné zachování náboženské nebo kulturní svéráznosti.⁸⁹ V tomto smyslu usnadňuje integraci na jedné straně relativně vysoká vzdělanost laiků, na straně druhé rukodělná dovednost Mandejců. I v západní diaspoře se Mandejci prosazují ve svých typických řemeslech jako zlatníci, často ale i absolventi středních a vysokých škol přijímají jakékoli zaměstnání.

86 E. S. Drower, *The Mandaeans of Iraq and Iran...*, 101 n; K. Rudolph, *Die Mandäer II...*, 105-112.

87 Viz např. <<http://www.mandaeanunion.org/index.htm>> (25. 3. 2008) nebo výzvu Chosrowa Chohailiho „Mandäer von Völkermord bedroht“ uveřejněnou v periodiku *Bedrohte Völker* 37/5, 2006, 17.

88 S. Vertovec, „Religion and Diaspora...“, 283.

89 Martin Baumann, „Religion und ihre Bedeutung für Migranten: Zur Parallelität von ‚fremd‘-religiöser Loyalität und gesellschaftlicher Integration“, in: *Religion – Migration – Integration in Wissenschaft, Politik und Gesellschaft. Fachtagung am 22. April 2004. Dokumentation*. Hg. von der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration, Berlin 2004, 16-30, 24-29.

Protože předpokladem začlenění do nových společností je ovládnutí jazyka příslušné země, vyvstává naléhavě otázka, který jazyk se do budoucna stane komunikačním pro celou komunitu. V některých diasporách (např. ve Švédsku a v Austrálii) sice dosáhli Mandejci toho, že se jejich děti mohou na základních školách v rámci výuky mateřského jazyka učit mandejštinu, ale ta není jejich rodným jazykem, a je otázkou, jak úspěšným se tento projekt ukáže. Jedná se vlastně o oživení mrtvého jazyka, protože novomandejský dialekt, kterým se mluví v Íránu, odmítají iráčtí Mandejci jako (především perštinou) pokaženou formu jazyka a usilují o oživení mandejštiny starých textů. Doposud je celosvětově komunikačním jazykem Mandejců arabština, ale jazykové těžiště generace, která se narodila v diaspoře, se např. v Austrálii pomalu začíná přesouvat k angličtině (ostatně podobně jako u dětí českých emigrantů v Austrálii).

Stejně jako v Íráku pěstují Mandejci čilé mezináboženské kontakty, a to především s křesťanskými konfesemi. Pochopitelná je snaha získat mezi křesťanskými církvemi silného a vlivného spojence jak pro aktivity konané ve prospěch komunit v Íráku a Íránu, tak pro možnost etablování Mandejců v diaspoře. Kromě tradičních protestantských církví a církve katolické, usilují Mandejci např. na základě společného aramejského jazyka o prohloubení vztahů se syrskými křesťany.⁹⁰

Asi největší naděje na budoucnost spojují Mandejci s australskou diasporou.⁹¹ Tamější komunita se rozrostla na téměř čtyři tisíce Mandejců a díky relativně příznivým imigračním zákonům⁹² se v multireligiózní

90 Delegace australských Mandejců vedená ganzibrou Šattarem Hillo navštívila na podzim roku 2006 sydneyjského arcibiskupa, kardinála George Pella (St. Mary's Cathedral). Na webových stránkách arcibiskupství je zveřejněna arcibiskupova výzva z 22. 10. 2006 k ochraně Mandejců „Mandeans Persecuted“. <http://www.sydney.catholic.org.au/Archbishop/STC/2006/20061022_1_264.shtml> (25. 3. 2008). O sympatiích s baptisty v dánské diaspoře referuje K. Rudolph („Die Mandäer heute...“, 562.)

91 Informace jsem získal během svého pobytu v mandejské komunitě v Austrálii. V květnu roku 2007 jsem byl hostem „Sabian Mandaean Association in Australia“ v období nejdůležitějšího mandejského svátku Paruanaiia.

92 Agenturní zprávy a Mandejci samotní kritizovali poměry v tzv. „detention centres“, sběrných táborech pro nelegální migranty (Curtin, Woomeera, Baxter, Port Hedland). Média referovala kolem roku 2002 o nábožensky motivovaných pronásledováních a šikanování v utečeneckých táborech v Austrálii. Podle těchto zpráv měli i zde být Mandejci a křesťané vystaveni násilí ze strany muslimských radikálů v řadách utečenců. Australská vláda byla kritizována, že situaci neřeší. Viz např. článek sydneyjského korespondenta BBC Phila Mercera z 18. 5. 2002 „Religious Tensions in Asylum Camps“ <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1994919.stm>> (25. 3. 2008); dále Elizabeth Kendal, „Severe Religious Intolerance in Detention Camps“, <<http://www.hrwf.net/religiousfreedom/news/australia2002.HTM>> (25. 3. 2008); Barney Zwartz, „Baptism of Fire for Believers“, <<http://theage.com.au/articles/2003/02/03/1044122320127.html>> (25. 3. 2008); „I write Freedom till I die“, <<http://www.petitiononline.com/mandae-an/petition.html>> (25. 3. 2008). Podle mých informací nežili počátkem roku 2007 ve sběrných táborech již žádní Mandejci.

a pluralistické společnosti dynamicky rozvíjí. V Austrálii jsou pro Mandejce optimální klimatické podmínky, podobné domácím, a žije zde v současnosti dostatek kněží pro většinu obřadů. Navíc od března roku 2007 je to první a jediná diasporní komunita, která má k dispozici svatyni (*mandi*), takže se zde mohou konat např. i obřady za mrtvé *masiqta* a iniciace kněze. Celkem zde žijí tři kněží (*tarmida*) a jeden *ganzibra*. První kněz sem přesídlil v březnu roku 1996 a byl to vůbec první kněz, který ve 20. stol. emigroval z Iráku nebo z Íránu. *Mandaean Research Centre* založené roku 1994 Majidem Mubarakim vydalo řadu titulů – mandejských textů i sekundární literatury – v tištěné a elektronické podobě.⁹³

Podobně jako v Austrálii našli Mandejci možnost rozvíjet vlastní tradice také v Kanadě a v USA. První Mandejci – údajně šlo o pět zlatníků – přišli do USA z Iráku roku 1939 na Světovou výstavu, jež se konala v New Yorku.⁹⁴ Diaspora vznikala ve dvou vlnách, první větší počet migrantů sem přišel během irácko-iránské války a bezprostředně po ní, příliv migrantů se zvýšil v posledních několika letech následkem eskalace násilí v Iráku. Mandejské komunity najdeme na východním pobřeží i na západě USA v Kalifornii. Význačnou postavou severoamerické diaspory je známá básnířka a aktivistka Lamea Abbas Amara. V Detroitu žije jeden *ganzibra* a komunita zde má k dispozici areál pro výkon kultu, již od počátku 90. let vydávají Mandejci v Severní Americe časopis *Mandae* a od pol. 90. let časopis *Almandi*. Stejně jako v Austrálii jsou i komunity v Severní Americe složené z Mandejců iránských i iráckých.

V Evropě žijí Mandejci především ve Švédsku, Holandsku, Dánsku a v Německu. Švédská a holandská komunita čítají dle dostupných informací přes dva tisíce Mandejců. Menší skupina, asi dvou set Mandejců, pobývá v Anglii, v jejím čele stojí však vůbec nejvýše postavený mandejský kněz („Hlava národa“). Díky neustálému přílivu utečenců se i v Evropě počet kněží pozvolna zvyšuje. Dnes zde žije sedm z celkového počtu přibližně třiceti kněží. Přesto i tak velká diaspora jako německá (přibližně tisíc jedinců) nemá kněze ani stálé společenské prostory.⁹⁵

93 Zmínit je třeba především: Majid Fandi Al-Mubarakí – Haithim Mahdi Saaed – Brian Mubarakí (eds.), *Ginza Rba (The Great Treasure)*, Sydney: Majid Fandi Al-Mubarakí 1989; iid. (eds.), *Qulasta: The Mandaean Liturgical Prayer Book, Book 1: Sidra d-Nišmata (Book of Souls)*, Sydney: Majid Fandi Al-Mubarakí 1989. Počátkem 90. let začali vydávat časopis *Mandaean Thinker* (vyšlo 14 čísel).

94 O komunitě v USA informuje Jorunn Jacobsen Buckleyová („Mandaeans in the USA Today“; *The Madaeans...*, xx). Dle jejích údajů žilo v polovině 90. let v New Yorku asi dvě stě Mandejců, v San Diegu asi čtyřicet. Od té doby se mandejská komunita v Severní Americe rozrostla. Aktuální údaje nejsou známy.

95 V Německu žijí Mandejci především v bavorských městech (Norimberk a Mnichov).

ZUSAMMENFASSUNG

Entwicklung und Transformationen der mandäischen Gemeinde

Auf dem Hintergrund der modernen irakischen und iranischen Geschichte behandelt der Artikel die Entwicklung und Transformationen der religiösen/kulturellen Minderheit der Mandäer. Die Folgen der massiven Urbanisation des modernen Irak und der mit ihr verbundenen Migration werden verfolgt. Dank den besseren Ausbildungsmöglichkeiten in den irakischen Städten haben sich die traditionellen Berufe der Mandäer verändert, anschließend dann auch ihre ökonomische und soziale Lage. Die Kluft zwischen moderner städtischer Lebensweise und archaischer Religion, dazu der Zwang, die eigene Identität gegenüber Andersgläubigen zu behaupten, führten vor allem unter den gebildeten Laien zu Anforderungen an Reformen. Die Diskussion drehte sich um die Vereinfachung der Zeremonien – vor allem der „Taufe“ (*mašbuta*) – und um die Anpassung der Religion an neue Verhältnisse. Im Irak Saddam Husseins bildeten die Mandäer eine vom Staat anerkannte Minderheit. Sie konnten öffentlich ihre Zeremonien praktizieren. Da sie keine politischen Ambitionen hatten, keine Autonomie anstrebten usw., konnten sie auch unter dem grausamen Regime als Gruppe überleben. Die Perspektiven der Gemeinde wurden von ihnen überwiegend mit den eigenen Fähigkeiten verbunden, der modernen Welt gerecht zu werden bei gleichzeitiger Erhaltung der mandäischen Identität. Gerade in dieser Hinsicht hat sich die Lage nach dem Sturz des Regimes grundsätzlich verändert. Der Ruf nach Reformen ist dem Kampf um das bloße Leben zurückgetreten, und der Untergang des Mandäertums ist heute mit extremen Formen religiös begründeter Intoleranz verbunden. Um das Leben zu retten sind in den letzten Jahren tausende der Mandäer aus dem Irak ausgewandert. Heute leben sie in mehr als 15 Ländern. Der Artikel verfolgt die Besonderheiten der einzelnen mandäischen Diasporakommunitäten und ihre Problematik.

Katedra religionistiky
Husitská teologická fakulta
Univerzita Karlova
Pacovská 350/4
140 21 Praha

JIŘÍ GEBELT

e-mail: gebelt@htf.cuni.cz